

# Українське слово і сучасність

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЖУРНАЛ

Виходить 6 разів на рік

№ 1 (35), 2018

Заснований у вересні 2014 р.

**ЗАСНОВНИК  
ТОВ «ВИДАВНИЦТВО «БІЛИЙ ТИГР»**



**ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР  
Ярослав ПОЛІЩУК,**

ДОКТОР ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОР

**ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА  
Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО,**

ВЧИТЕЛЬ-МЕТОДИСТ

## РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

**ПЕТРО БІЛОУС**, доктор філологічних наук,  
професор Житомирського державного педагогічного  
університету імені Івана Франка

**Олена БОНДАРЕВА**, доктор філологічних наук,  
професор, проректор Київського університету  
імені Бориса Грінченка

**Олесь ГОЯН**, доктор філологічних наук, професор,  
завідувач кафедри телебачення і радіомовлення  
Інституту журналістики Київського національного  
університету імені Тараса Шевченка

**Олена ЄРЕМЕНКО**, доктор філологічних наук, професор,  
директор Інституту філології  
Київського університету імені Бориса Грінченка

**Марина ЖЕНЧЕНКО**, кандидат наук із соціальних  
комунікацій, доцент Інституту журналістики  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка

**Ірина ЗАХАРЧУК**, доктор філологічних наук, професор  
Рівненського державного гуманітарного університету

**Лідія КАВУН**, доктор філологічних наук,  
професор Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького

**Микола КАЛЬКО**, доктор філологічних наук,  
професор Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького

**Людмила МАРЧУК**, доктор філологічних наук,  
професор, завідувач кафедри української мови  
Кам'янець-Подільського університету  
імені Івана Огієнка

**ТАРАС ПОЛКОВЕНКО**, кандидат філологічних наук,  
доцент Інституту журналістики Київського університету  
імені Бориса Грінченка

**Володимир РІЗУН**, доктор філологічних наук,  
професор, директор Інституту журналістики  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка

**Ольга СЛОНЬОВСЬКА**, кандидат педагогічних наук,  
професор Прикарпатського національного університету  
імені Василя Стефаника

**Юрій ФІНКЛЕР**, доктор філологічних наук,  
кандидат соціологічних наук, професор,  
професор Факультету журналістики  
Міжнародного економіко-гуманітарного університету  
імені академіка Степана Дем'янчука

**Валентина ШЛЯХОВА**, кандидат педагогічних наук,  
доцент Черкаського національного університету  
імені Богдана Хмельницького

**Ірина ЯРОШЕНКО**, кандидат мистецтвознавства,  
доцент Інституту мистецтв Прикарпатського  
національного університету імені Василя Стефаника

**Роман ЯРОШЕНКО**, кандидат філологічних наук,  
доцент кафедри соціальних комунікацій  
Київського міжнародного університету,  
доцент кафедри видавничої справи  
Київського університету імені Бориса Грінченка,  
дійсний член Національної спілки журналістів України

© «Українське слово і сучасність», 2018  
© «Видавництво «Білий Тигр», 2018

## МОВОЮ НАУКИ

**Василь ГОГОЛЬ**

Освітня діяльність митрополита А. Шептицького та єпископа Й. Сліпого (до початку Другої світової війни)

3

## МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ УЧИТЕЛЯ

**Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО,****Наталія КАШУБА**Модуль 6. Правопис складних слів. Складносурядне речення  
Практикум з української мови. Частина 1

10

**Леся СОРОКА**

Галина Малик. «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» – повість-казка сучасної дитячої письменниці

20

**Інна СИДОРЕНКО**Тестові завдання до повісті Ніни Бічуї «Шпага Славка Беркути»  
Українська література, 8 клас

25

**Світлана ЯСАК**Життєвий і творчий шлях Миколи Куліша.  
Художнє відтворення проблем українізації в комедії «Мина Мазайло»  
Конспект заняття

30

**Ліна ШЕВЧЕНКО**А над світом українська вишиванка квітне  
Сценарій загальношкільного свята

46

**Марія ПОЛУТРЕНКО**«Вчитися, мріяти, діяти. З ентузіазмом, оптимізмом, захопленням»  
Секрети успіху Богдана Гаврилишина

55

**Володимир СОЛОМОНЧУК**

Про чуже і своє

58

**Вікторія ГАРКУША**

Козацькі традиції – основа формування національно-патріотичної свідомості учнів за допомогою інноваційних форм і методів бібліотечної роботи

60

## БАНК ТВОРЧИХ ІДЕЙ

**Захар ШАПОШНИК**

Вона була теплою

64

**Марина ПИСКУН**

Кіборги

67

**Ольга ЗАЯЦЬ**

Перший сніг

69

**Освітня діяльність митрополита  
А. Шептицького та єпископа Й. Сліпого  
(до початку Другої світової війни)****Василь ГОГОЛЬ,**кандидат наук із богослов'я, завідувач кафедри богослов'я,  
віце-декан філософсько-богословського факультету  
Івано-Франківського богословського університету, м. Івано-Франківськ

Архієпископ Андрей Шептицький, ЧСВВ (у світі Роман Марія Александр Шептицький) – граф, єпископ Української греко-католицької церкви; з 17 січня 1901 до смерті – Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський – предстоятель Української Греко-Католицької Церкви, народився у с. Прилбичі (тепер Яворівського району Львівської області). Майбутній Галицький Митрополит походив зі стародавнього русинського (українського) роду графів, який у XIX столітті зазнав полонізації, а члени родини стали франкомовними римо-католиками. Шляхетний рід отримав прізвище «Шептицький» від родового маєтку – села Шептиці (Шептич) [2, с. 75].

29 червня 1888 р. граф Ян та графиня Софія супроводили сина до Добромильського монастиря отців Василіян. 13 вересня 1888 р. Роман склав перші чернечі обіти і прийняв ім'я Андрей.

2 лютого 1899 імператор Франц Йосиф I номінував Андрея Шептицького на Станіславівського єпископа. 17 вересня 1899 р. відбулась єпископська хіротонія, а 20 вересня 1899 р. – інtronізація на Станіславівську катедру. За час єпископства у Станіславівській єпархії Андрей Шептицький написав до вірних шість послань: Перше слово Пастиря (до вірних), Наша програма (до духовенства), Правдива віра (до вірних на Буковині), Християнська родина (до духовенства та вірних), До моїх любих гуцулів (гуцульським говором), На грані двох віків (до духовенства та вірних) [3, с. 73].

Період єпископства у Станіславі тривав недовго – 14 місяців. За цей короткий інтервал встиг відвідати багато парохій, ознайомитись з їх життям. Митрополит Шептицький першим із вищих ієрархів Греко-Католицької Церкви почав використовувати народну мову в спілкуванні із вірними.

Після смерті митрополита Юліана Сас-Куїловського Шептицький 17 грудня 1900 був номінований Галицьким митрополитом. Інtronізація відбулася 17 січня 1901 р. у соборі св. Юра у Львові.

У міжвоєнний період Митрополит Андрей продовжував роботу з розбудови УГКЦ. За ініціативою Шептицького було засновано Львівську греко-католицьку академію (1928 р.), Богословське наукове товариство (1929 р.), Український католицький інститут церковного з'єднання ім. Митрополита Рутського (1939 р.) [3, с. 74].

© Гоголь В., 2018

## Модуль 6. Правопис складних слів. Складносурядне речення

**Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО,**

викладач-методист Університетського коледжу  
Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

**Наталія КАШУБА,**

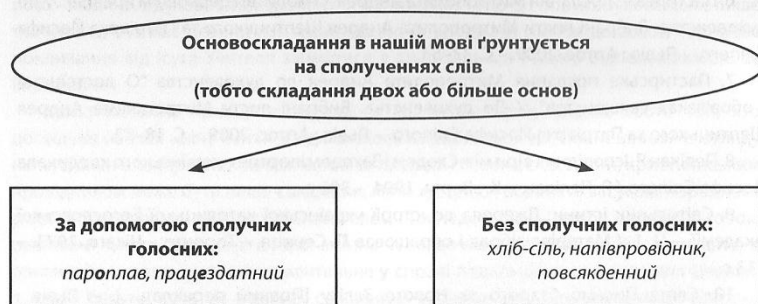
кандидат філологічних наук, викладач Університетського коледжу  
Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ



### ТЕОРЕТИЧНИЙ БЛОК

#### ПРАВОПИС СКЛАДНИХ СЛІВ

Близько 10 % словникового складу сучасної української мови становлять слова, які мають декілька коренів.



При утворенні складних слів основи поєднуються за допомогою сполучних голосних [о], [е], що на письмі передаються буквами **о, е, є**. Зокрема, уживаємо:

**О** – після твердого приголосного першої твірної основи: *книголюб* – *книгу* + *любити*;

**Е** – після м'якого приголосного першої твірної основи: *вуглекоп* – *вугілля* + *копати*;

**Є** – після Й, яким закінчується перша основа: *краєвид* – *край* + *вид*.

© Дем'яненко С., Кашуба Н., 2018

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ПРАВОПИСУ СКЛАДНИХ СЛІВ	
Пишемо разом	Пишемо через дефіс
Складні слова, утворені від підрядних словосполучень (від одного до іншого слова можна поставити питання): <i>будова</i> (яка?) <i>нова</i> – <i>новобудова</i> ; <i>сніг</i> (який?) <i>білий</i> – <i>білосніжний</i> ; <i>слов'яни</i> (які?) <i>східні</i> – <i>східнослов'янський</i> ; <i>будує</i> (що?) <i>машини</i> – <i>машинобудівний</i> ; <i>бетон</i> (який?) <i>із залізом</i> – <i>залізобетон</i> ; <i>берег</i> (який?) <i>лівий</i> – <i>лівобережний</i> ; <i>ходить</i> (де?) <i>всюди</i> – <i>всюдихід</i> ; <i>зелений</i> (як довго?) <i>вічно</i> – <i>вічнозелений</i> ; <i>любить</i> (що?) <i>тепло</i> – <i>теплолюбний</i> .	Складні слова, утворені від сурядних словосполучень (всі слова рівноправні, їх можна з'єднувати повторюваним сполучником <b>і...</b> ): <i>і</i> <i>всесвітній</i> <i>і</i> <i>історичний</i> – <i>всесвітньо-історичний</i> ; <i>і</i> <i>машинний</i> <i>і</i> <i>тракторний</i> – <i>машинно-тракторний</i> ; <i>і</i> <i>північний</i> <i>і</i> <i>східний</i> – <i>північно-східний</i> ; <i>і</i> <i>темний</i> <i>і</i> <i>зелений</i> – <i>темно-зелений</i> ; <i>і</i> <i>ніжний</i> <i>і</i> <i>рожевий</i> – <i>ніжно-рожевий</i> ; <i>і</i> <i>сніжний</i> <i>і</i> <i>білий</i> – <i>сніжно-білий</i> .
Іменники, утворені за допомогою сполучного голосного <b>о</b> або <b>е</b> : <i>верболіз</i> <i>водоґін</i> , <i>зорепад</i> , <i>красопис</i> , <i>краєзнавство</i> , <i>лісосплав</i> , <i>чорнозем</i> , <i>самохідний</i>	Складні прикметники, у яких перша складова частина не має прикметникового суфікса, але за змістом однорідна з другою частиною й приєднується до неї за допомогою сполучного звука: <i>м'ясо-вовняний</i> , <i>крохмале-патоковий</i>
Складні прикметники, зокрема і географічні назви, до складу яких входять слова <b>мало-, багато-, ново-, старо-, давньо-, нижньо-, верхньо-</b> тощо: <i>багатоканальний</i> , <i>староукраїнський</i> , <i>старослов'янський</i> ; <i>Високогірне</i> , <i>Старокостянтинів</i> , а також назви з другою частиною <b>-град, -город, -піль, -поль; -абад, -акан, -бург, -буг, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт</b> : <i>Ашгабад</i> , <i>Вишеград</i> , <i>Бранденбург</i> , <i>Даузагвілс</i> , <i>Йоркшир</i> , <i>Новомиргород</i> , <i>Новозлатопіль</i> , <i>Кемберленд</i> , <i>Кейптаун</i> , <i>Рудольфштадт</i> , та похідні від них прикметники: <i>вишеградський</i> , <i>новозлатопільський</i> , <i>бранденбурзький</i> , <i>йоркширський</i>	Поєднання синонімічних: <i>гидко-бридко</i> , <i>зроду-віку</i> , <i>тишком-нишком</i> , <i>вряди-годи</i> , <i>часто-дусто</i> ; антонімічних слів: <i>більш-менш</i> , <i>видимо-невидимо</i> , <i>купівля-продаж</i> ; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: <i>батько-мати</i> (батьки), <i>хліб-сіль</i> (їжа); складних слів, у яких перше слово підкреслює певну прикмету чи особливість предмета, явища, названого другим словом: <i>дівич-вечір</i> , <i>зелен-сад</i> , <i>блок-система</i> , <i>жар-птиця</i> , <i>крекінг-процес</i>
Складні слова з такими загальноживаними початковими частинами, як <b>авіа-, авто-, біо-, зоо-, вода-, газо-, гідро-, електро-, мета-, метео-, соціо-, стерео-, супер-, теле-, термо-, турбо-, фото-</b> й подібні: <i>аерофлот</i> , <i>агрокомплекс</i> , <i>відеорепортаж</i> , <i>гідромеханіка</i> , <i>макроекономіка</i> , <i>метеослужба</i> , <i>мультивітаміни</i> (але <i>мульти-табс</i> ), <i>радіопередача</i> , <i>супершоу</i> , <i>стереосистема</i> , <i>фотоелемент</i>	Складні іменники з першою складовою частиною <b>віце-, екс-, лейб-, максі-, міні-, міді-, обер-, унтер-, штаб- (штабс-), альфа-, бета-</b> на позначення посад, спеціальностей, професій: <i>віце-адмірал</i> , <i>екс-міністр</i> , <i>екс-президент</i> , <i>екс-чемпіон</i> , <i>максі-програма</i> , <i>міні-маркет</i> , <i>лейб-гвардія</i> , <i>альфа-залізо</i> , <i>бета-промені</i> , <i>прем'єр-міністр</i> , <i>обер-прокурор</i> , <i>прес-аташе</i> , <i>член-кореспондент</i> , <i>штабс-капітан</i>
Прикметники, що означають терміни, утворені з двох і більше неоднорідних прикметників: <i>головоногі</i> , <i>грудочеревна</i> , <i>умовнорефлексаторна</i> , <i>геологорозвідувальний</i> , <i>новогрецький</i> , <i>поперечношліфувальний</i> , <i>староцерковнослов'янський</i> , <i>термогідродинамічний</i> та ін.	Іменники, що означають науковий ступінь, спеціальність, професію: <i>магнітолог-астроном</i> , <i>член-кореспондент</i> ; а також державні посади, військові звання: <i>генерал-губернатор</i> , <i>генерал-майор</i> , <i>прем'єр-міністр</i>



# МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ УЧИТЕЛЯ

Іменники, утворені шляхом поєднання трьох і більше основ: <i>веломотоспорт, світловодолікування, світозвукопанорама, радіотелемайстер</i>	Повторення того самого слова з метою підсилення його повного значення, зокрема, в дієсловах для підсилення інтенсивності дії: <i>писав-писав, ходив-ходив</i> ; у прикметниках і прислівниках для вираження великої міри, ознаки: <i>білий-білий, легенький-легенький, багато-багато, синьо-синьо, тихо-тихо</i>
Складні прикметники, другим компонентом яких є слова: <b>-сотий, -тисячний, мільйонний, -мільярдний</b> : <i>п'ятисотий, п'ятимільйонний двадцятип'ятимільярдний, двохсотп'ятдесятимільйонний</i>	Назви одиниць виміру: <i>тонно-кілометр, людино-день кіловат-година, вольт-секунда, тонно-кілометр, метр-градус</i> (але <i>трудодень</i> )
Складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: <i>двовладдя, двадцятирічний, п'ятикласник, трипроцентний, сторіччя, семиденний</i> , а також географічні назви, <i>Восьмихатки, Дев'ятибратове, П'ятигілля, Сорокадуби</i> , та у похідних від них прикметниках	Складні слова, першою частиною яких є числівник, записаний цифрами: <i>50-річчя, 2-гігабайтний</i> , а також літерні аббревіатури з належними до них цифрами: <i>Ту-154, ЗІЛ-131</i> ; найменування паралельних класів у школах: <i>7-А, 10-В</i> ; терміни, до складу яких входить літера алфавіту: <i>П-подібний, Т-подібний</i>
Іменники, першою частиною яких є дієслово у формі наказового способу: <i>пройдисвіт, шибайголова, зірвайголова, перекотиполе, горицвіт</i> , (але <i>люби-мене</i> ); прізвища <i>Перебийніс, Убийвовк, Непуйпиво, Тягнирядно, Вернигора, Ломикамінь, Крутивус</i> , географічні назви <i>Гуляйполе, Копайгород</i> , а також похідні від них прикметники	Складні прізвища та імена: <i>Антоненко-Давидович, Карпенко-Карий, Миклухо-Маклай, Жан-Жак, Марія-Тереза</i> , імена казкових персонажів <i>Зайчик-Лобідайчик, Вовчик-Братик, Лисичка-Сестричка</i> , а також прикметники, утворені від імені та прізвища: <i>вальтер-скоттівський, жуль-вернівський, марк-твенівський</i>
Географічні назви, утворені зі сполучення двох іменників або прикметника та іменника за допомогою єдиного голосного <b>о</b> : <i>Сіверськодоонецьк, Суходоли, Білопілля, Верболози, Красноперекіпськ, Старокостянтинів, Страколісся, Індокитай</i> та ін. (але <i>Австро-Угорщина</i> )	Географічні назви типу: <i>Білгород-Дністровський, Новоград-Волинський, Крюків-на-Дніпрі, Пуца-Водиця, Яр-під-Зайчиком, Лас-Вегас, Нью-Йорк, Кзил-Орда, Франкфурт-на-Майні</i> , а також утворені від них прикметники: <i>новосілівський-на-Дніпрі, ла-платський</i>
Прикметники: <i>жовтогарячий, червоногарячий, золотогарячий</i> (назви окремих кольорів), а також: <i>глухонімий, хитромудрий, зловорожий</i>	Назви відтінків кольору, смаку та поєднання кольорів: <i>темно-зелений, кисло-солоний, червоно-чорний</i>
Складні назви, перша частина яких вказує на сторону світу: <i>західносибірський, південноукраїнський, північнокримський</i>	Назви проміжних частин світу: <i>південно-східний, північно-західний, nord-ост</i> , а також складні прикметники, що входять до складу географічних та адміністративних назв: <i>Північно-Кримський канал, Південно-Африканська Республіка, Східно-Сибірське плоскогір'я, Східно-Китайське море</i>

# МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ УЧИТЕЛЯ

Загальні назви з першою частиною <b>пів-, напів-, полу-</b> : <i>півогірка, напівавтомат, півлиста, півострова, напівпровідник, напівсвідомий, полумисок</i> (але <i>пів'яблука, пів'юрти, пів'яка</i> ). Якщо між <b>пів</b> і словом, до якого воно відноситься, уживається прийменник чи якесь інше слово, то пишеться окремо: <i>о пів на восьму, пів десертної ложки, пів стандартної цистерни</i>	Перед іменниками – власними назвами – <b>пів-, псевдо-, лже-</b> : <i>пів-Європи, пів-України, пів-Японії, пів-Канева, пів-Харкова, пів-Ялта, псевдо-Нерон, лже-Касандра</i> (але <i>Лжедмитрій</i> )
Усі складноскорочені слова й похідні від них: <i>держбанк, колгосп, міськком, держстрах, профспілковий</i>	Перша частина складного слова, якщо наступне складне слово має таку саму складову частину: <i>кулько- й рилокопідшипники, радіо- й телеапаратура, тепло- й гідроелектростанції, кіно- й фотоплівка</i>
Складні прикметники, у яких перша частина співвідноситься з прислівником: <i>доброзичливий</i>	Поєднання слів, що означають приблизність: <i>день-другий, година-дві, не сьогодні-завтра, три-чотири</i>
Складні прислівники, утворені приєднанням часток <b>аби, ані, де, чи, що, як</b> до різних частин мови: <i>абияк, анітрохи, дедалі, чимало, щодуху, якнайкраще</i>	Складні прислівники з частками <b>казна-, хтозна-, бозна-, будь-, небудь-, таки-, от-</b> : <i>казна-коли, хтозна-як, будь-як, як-небудь, пізно-таки</i>
У більшості випадків складні прислівники, утворені сполученням прийменників із будь-якими частинами мови: іменниками (безвісти, вбій, всередині, додому, напівдорозі); коротким прикметником (віддавна, догола, замолоду, нарівні); числівником (вдвоє, вперше, натроє, удвох), займенником (внічию, передусім), прислівником (віднині, відтепер, дотепер, назавжди)	Прикладки – видові назви, які стоять перед пояснюваним словом: <i>Дніпро-ріка, сон-трава, Ведмідь-гора</i> , та прикладки, що стоять після пояснюваного іменника й виражають ознаку, яку можна передати прикметником: <i>дівчина-красуня, хлопець-богатыр, дуб-велетень</i> (але <i>красуня дівчина, богатыр хлопець, велетень дуб</i> )
Складні прислівники, утворені сполученням кількох прийменників із будь-якими частинами мови або кількох основ: <i>навздогін, навкруги, знадвору, спідлоба, нашвидкуруч, мимохідь, натщесерце</i>	Складні прикметники, перша основа яких утворена від слів іншомовного походження на <b>-ико (-іко)</b> : <i>діалектико-матеріалістичний, медико-хірургічний політико-економічний, ритміко-інтонаційний, хіміко-технологічний</i>
<b>Пишемо окремо</b>	Складні вигукі та звуконаслідування: <i>гей-гей, ого-го, бом-бом</i> , а також звуки в словах, що вимовляються протяжно: <i>По-о-дай-те! По-о-лк, стій!</i>
Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником, частини яких зберігають самостійність значення (між ними часто можна вставити означення): <i>в нагороду, до вподоби, до смаку, уві сні, без (мого) відома, без (жодного) жалю, за (цим) кордоном, на (наш) вибір, на (одну) мить, на (моє) диво, на (превелике) щастя</i>	Складні прислівники з префіксом <b>по-</b> , суфіксами <b>-е, -и, -ому, -ему</b> : <i>по-перше, по-нашому, по-українському, по-братерськи, по-латині</i> , а також запозичення з інших мов: <i>ва-банк, де-факто, де-юре, ін-фоліо, мас-медіа, альма-матер, тет-а-тет</i> тощо. <b>Але:</b> <i>персона нон грата, альтер его, табула раса, аква віте</i>

Складні прислівники, утворені сполученням двох повнозначних іменників (повторюється в різних відмінках) та одного чи двох прийменників: <i>кінець кінцем, честь честю, чин чином</i> (називний + орудний), <i>одним одна</i> (орудний + називний), <i>день у день, нога в ногу, раз у раз, рік у рік</i> , (називний + знахідний); <i>час від часу, з дня на день, з ранку до вечора</i> . Так само й займенники: <i>сама самотою</i>	Поєднання слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами і суфіксами: <i>великий-превеликий, давним-давно, з давніх-давен, з діда-прадіда, мало-помалу, повік-віки, радий-радісінкий, сила-силенна, тихий-тихесенький, рано-вранці, один-однісінкий, без кінця-краю, сам-один, один-єдиний</i>
Якщо перша частина складного прикметника – прислівник, то він може писатися й окремо. Це залежить від того, наскільки цей прислівник наголошений, наскільки він самостійний: <i>давновідомий</i> і <i>давно відомий, вищезазначений</i> і <i>вище зазначений</i>	Прикметники з першою частиною <b>військово-, воєнно-</b> : <i>військово-спортивний, воєнно-стратегічний</i> . <b>Але</b> <i>військовополонений, військово-зов'язаний</i> – прикметники, що стали іменниками
Скорочення, утворені від словосполук, пишуться окремо: <i>с. г. – сільське господарство</i>	Літерні скорочення складних слів, які пишуться разом або через дефіс: <i>с.г. – сільськогосподарський; с.д. – соціал-демократ, соціал-демократичний; ст.-сл. – старослов'янський</i>



### Запам'ятай!

Прикметники, утворені від складних іменників, пишуться так, як відповідні іменники: *лісостеп – лісостеповий, Івано-Франківськ – івано-франківський, але іванофранківське*.

Слова з іншомовними префіксами **інтер-, контр-** пишуться разом: *інтерконтинентальний, контрудар* (але *контр-адмірал*).

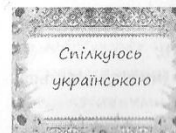
Через дефіс пишуться складні прикметники, утворені: а) від сполучення складних іменників, які пишуть через дефіс – *ню-йоркський, північно-східний*; б) сполученням імен та прізвищ – *лев-толстовський, ромен-роллівський, вальтер-скоттівський*.

### Розрізняй!

Необхідно розрізняти:

- прислівники з префіксами та спільнокореневі з ними іменники, прикметники, числівники, займенники, що стоять після прийменника. У тих випадках, коли маємо прийменник з іменником, між ними можна вставити залежне від іменника слово – означення (*підійшли до самої гори*). У реченнях із прислівниками внести такі зміни неможливо;

- складні прикметники та словосполучення, утворені з прислівника та прикметника (дієприкметника): *чітко окреслений, цілком правильний, суспільно корисний, суспільно необхідний* (прислівник у таких випадках логічно наголошений і виступає членом речення).



### Культура мовлення!

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ ТИПУ *КРИСЛО-ГОЙДАЛКА, ІКС-ПРОМЕНІ, ЇЖАК-РИБА*

#### І. Відмінювання складних слів.

Залежно від характеру відмінюваності виділяють три групи складних слів: 1) складні слова з невідмінюваною першою частиною; 2) складні слова з невідмінюваною другою частиною; 3) складні слова, в яких відмінюються обидві частини.

1. До першої групи належать:

а) складні слова, першим компонентом яких є невідмінюване слово: *кафе-автомат, кафе-кондитерська, какао-порошок, шосе-магістраль* і под.;

б) складні слова, перший компонент яких наближається за значенням до прикметника: *джаз-оркестр* (пор. джазовий), *компакт-диск* (пор. компактний), *чудокінь* (пор. чудовий), *слайд-фільм* (пор. слайдовий);

в) переважна більшість складних термінів, зокрема назви одиниць виміру, терміни, першою частиною яких є назви літер грецького алфавіту або слова, що наближаються за значенням до прикметника, **-блок-, вектор-, дизель-, вакуум-, кварц-, нуль-, прес-, експрес-** і под.: *ампер-година, грам-сила, вольт-секунда, кілограм-маса, кіловат-година, центнер-кілометр; альфа-залізо, бета-промені, гамма-апарат, дизель-генератор, вакуум-апарат, нуль-індикатор, прес-ножиці, експрес-аналіз і т. ін.*;

г) іншомовні назви проміжних частин світу: *зюйд-вест, норд-вест, норд-ост*;

г) назви трав і квітів: *іван-чай, ромен-салат, сон-трава, буркун-зілля, мати-й-мачуха, розрив-трава, чар-зілля* (в іменнику *брат-і-сестра* відмінюються дві частини).

Невідмінюваність другого компонента відзначається у кількох іменників, як-от: *програма-максимум, програма-мінімум*.

Відмінюються обидві частини:

а) у назвах закладів, предметів, різноманітних явищ, наприклад: *бібліотека-музей, музей-квартира, вагон-ресторан, пральня-автомат, диван-ліжко, альбом-буклет, вальс-бостон, виставка-продаж, виставка-ярмарок, матч-реванш, плац-дошовик тощо*. Невідмінювання першої частини таких слів має розмовний характер. Виняток з правила становлять кілька слів з невідмінюваним першим компонентом: *кран-балка, крем-брюле, крем-сода, матч-турнір, плац-намет, марш-кидок, марш-маневр*;

б) у назвах осіб за посадою, професією, званням тощо: *артилерист-інженер, директор-розпорядник, інженер-економіст, інженер-конструктор, інженер-механік, льотчик-космонавт, міністр-президент, майор-інженер, секретар-координатор, слюсар-гідралік, технік-механік, член-кореспондент*. Традиційно не відмінюється перша частина таких назв осіб, як: *лорд-канцлер, прем'єр-міністр, шеф-кухар, шеф-механік, шеф-повар, шеф-пілот*, а також компоненти *генерал-, капітан-, інженер-* у



складних найменуваннях військових звань (*генерал-адмірал, генерал-лейтенант, генерал-майор, інженер-капітан, інженер-майор, інженер-лейтенант*);

в) у назвах тварин: *жаба-бик, кулик-сорока, пила-риба, голка-риба* (не відмінюється перший компонент у слові *йжак-риба*).

## II. Родова характеристика складних слів.

Складне слово може об'єднувати іменники різного роду, і тоді виникають складнощі при узгодженні його з означенням або з дієсловом минулого часу. Визначення роду таких складних слів залежить від відмінюваності компонентів.

У складних іменниках з невідмінюваним першим компонентом рід визначається відмінюваним словом: *На нашій вулиці відкрито новий кафе-бар; У цій кафе-кондитерській завжди можна купити смачні тістечка; Дизайн-графіка відіграла велику роль у XVIII Олімпійських іграх 1964 р., на які приїхали різномовні люди* (з журн.).

У складних іменниках з двома відмінюваними компонентами рід визначається родовою назвою (тобто словом, що має ширше, загальніше значення). Як правило, таке слово стоїть на першому місці: *Організована виставка-ярмарок була з властивими німцям чіткістю і розмахом* (з газ.).

Порушенням норми є вживання при складному слові препозитивного і постпозитивного означень у різних родах, як у прикладі: *Найкращі моделі одягу, взуття, прикрас, парфумів, косметики були представлені на міжнародній виставці-ярмарку «Стиль-94», який щойно пройшов у Львові* (З газети). Усі означення повинні мати однакову родову форму відповідно до роду складного слова, у даному випадку – форму жіночого роду.



### Це цікаво!

**Дефіс** (нім. *Divis* – риска, від лат. *divisio* – розчленування) – у широкому розумінні це коротка риска, яка в друкованому (чи рукописному) тексті вживається як знак переносу, з'єднувальний елемент між частинами складних слів та при скороченні слова, наприклад: *т-во, вид-во* тощо. Буквально означаючи «той, що розділяє», дефіс є водночас знаком з'єднання. У вузьколінгвістичному термінологічному значенні дефіс – це знак орфографії між частинами слова, який сприяє збереженню внутрішньої форми слова, прозорості словотвірної структури і тим самим полегшує сприйняття понятійного змісту слова. Наприклад: *синьо-жовтий, не-людина, тет-а-тет, що-небудь, з-посеред, із-за, пиши-но*.

### Складносурядне речення

Складне речення порівняно з простим реченням здебільшого становить синтаксичне утворення дещо вищого рівня складності – змістової, граматичної і стилістичної. Основними засобами поєднання предикативних одиниць складного

речення є сполучники, сполучні слова та інтонація. Наприклад: *Тут кожний камінь – мій, і кожний подих – мій* (Л. Первомайський). В окремих складних конструкціях інтонація виступає єдиним засобом вираження семантичних і синтаксичних відношень між предикативними одиницями складного речення. Наприклад: *Життя росте лишень з любові, лишень краса людей навчає жить!* (Д. Павличко).

Залежно від характеру синтаксичних зв'язків між окремими граматичними центрами складні речення поділяються на складнопідрядні, складносурядні та безсполучникові.

Складні речення мають такі ознаки: виражають відносно закінчену думку, характеризуються інтонацією завершення, співвіднесеністю свого змісту з дійсністю, служать досконалим засобом формування, вираження й повідомлення думок.

### Запам'ятай!

### Картка-інформатор

Стилістичні особливості складних синтаксичних конструкцій залежать від:

- стилістики простих речень, що входять до складу складного;
- порядку розміщення частин складного речення;
- ступеня поширеності цих речень;
- лексичного наповнення речення;
- мети висловлювання;
- способів зв'язків між частинами складного речення.

Майже кожному з частин складного речення можна перетворити на окреме просте самостійне речення. Таке перетворення не буває стилістично нейтральним, бо найчастіше спричиняє певні зміни простого речення, особливо в ритмомелодиці, в інтонації синтаксичної конструкції. Воно завжди потребує для своєї появи та вияву деяких особливих розумово-мовленнєвих зусиль, творчості, пор.: *Замани мене в пісню, у щебет, у довір'я мене замани, заміни мені зорі на шепіт, моє серце своїм заміни* (Є. Летюк). *І Замани мене в пісню, у щебет. Замани мене у довір'я. Замани мені зорі на шепіт. Моє серце своїм заміни.* Перше речення – складне безсполучникове, це окрема комунікативна одиниця. За граматичною будовою та інтонацією складне речення становить одне своєрідне ціле, окрему структурну єдність, яка постає дещо інтонаційно розірваною в чотирьох простих реченнях. Безсполучникове складне речення і сформовані на його основі прості речення становлять синонімічні синтаксичні конструкції, які семантично тотожні, але розрізняються синтаксично і стилістично: вони мають не зовсім однакову тональність, що позначається й на сприйманні мовцем висловленого в складному реченні і в простих реченнях.

Складне речення, предикативні частини якого синтаксично рівноправні і поєднані між собою сполучниками сурядності, називається **складносурядним**: *Міліють чисті криниці і ріки, і тратить небо синю глибину, а ми з байдужжям атомного віку в дітей фіксуєм сивину* (О. Бабій).

Для поєднання частин складносурядного речення використовують такі сполучники сурядності:

- **єднальні** *і, та, також* (стоїть у середині другого простого речення), *і... і, ні... ні, не тільки... а й, притому, причому*: *На сизих луках скошено траву, і літо буйне в береги ввійшло* (М. Рильський);
- **протиставні** *а, але, та (але), проте, а проте, зате, однак, все ж, а то*: *Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть* (Л. Костенко);
- **розділові** *або, чи, або... або, чи... чи, то... чи то, не то... не то, хоч... хоч*: *Чи то мені здається, чи то справді свист тихшає?* (М. Коцюбинський).

Семантико-синтаксичні відношення між частинами складносурядних речень	
Тип сполучника	Приклад
З єднальними сполучниками виражають:	
а) одночасність, сумісність дій або станів (предикативних частин у таких реченнях може бути кілька, і їх можна переставляти місцями)	<i>Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів</i> (Т. Шевченко).
б) послідовність дій або станів: (предикативні частини таких речень розташовуються в певному порядку, що відповідає реальній послідовності дій або станів)	<i>Проїшла гроза, і ніч промчала, і знову день шумить кругом</i> (В. Сосюра).
в) причинно-наслідкова, умовно-наслідкова чи допустово-протиставна залежність між діями або станами	<i>Дмхнув вітер понад ставом – і сліду не стало</i> (Т. Шевченко).
Із протиставними сполучниками:	
а) явища можуть протиставлятися	<i>Ясно ще осіннє сонце сяє, та холодом осіннім вже в повітрі потягає</i> (І. Франко).
б) явища можуть зіставлятися	<i>І потечуть веселі ріки, а озера кругом гаями поростуть, веселим птаством оживуть</i> (Т. Шевченко).
в) друга частина може виражати причину того, що говориться в першій	<i>Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть</i> (Л. Костенко).
Із розділовими сполучниками вказують на:	
а) чергування явищ	<i>То крякне крук, то коник заїрже</i> (Л. Костенко).
б) взаємовиключення явищ	<i>Чи ти мій сон, чи ти моя уява, чи просто чорна магія чола</i> (Л. Костенко).
в) непевність, сумнів, припущення	<i>По дні яруги неслоь глухе, придушене шемрання. Не то осінні води шуміли, збігаючи в Дунай, не то вітер бився в заламах провалля. Десь заблудилась у плавнях, або вовки роздерли її</i> (М. Коцюбинський).

Складносурядні речення бувають відкритої та закритої структур.

## Розділові знаки у складносурядних реченнях

Правило	Приклад
<b>Кома ставиться</b>	
між простими реченнями (предикативними частинами), що входять до складносурядного	<i>Ми ломимо скалу, рівняєм правді путі, і щастя всіх прийде по наших аж кістках</i> (І. Франко).
<b>Кома не ставиться</b>	
між двома частинами складного речення, з'єднаними одиничним сполучником <i>і (й), та (ї), або, чи (або), якщо</i> :	
а) обидві частини мають якесь спільне слово – член речення, внесення або видільні частки <i>тільки, лише</i> (таке слово завжди стоїть на початку всього речення)	<i>Навкруги мене колоситься пшениця і мак червоніє</i> (Марко Вовчок).
б) це речення питальне, спонукальне або окличне	<i>Надіє! Надіє!.. О хто тебе ніжно на грудях не грів і хто за тобою орлом не летів?</i> (Олександр Олесь)
в) це односкладні речення	<i>Світало і хмарилося. Було затишно і пахло вогкістю</i> (А. Головка).
<b>Тире ставиться</b>	
між двома частинами складносурядного речення, якщо друга частина виражає висновок, наслідок, раптовість, несподіваність і вимовляється з помітним піднесенням тону	<i>Чужих два слова в пісні буде – і пісня вся тоді чужа!</i> (Д. Павличко).
<b>Крапка з комою ставиться</b>	
між двома частинами складносурядного речення, якщо в них є свої розділові знаки або ці частини далекі за змістом	<i>Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання</i> (Леся Українка).



## Зверни увагу!

Щоправда, іноді буває важко визначити, чи таке слово стосується обох частин або лише першої, як, скажімо, у реченнях *На світанку Юрій Дзвонар ударив у великий дзвін(,) і скрізь у селі заворушилися люди* (М. Стельмах). Біля ніг її плещеться море(,) і мов питаючи в тривозі одна одну про щось найголовніше в світі, хвиля хвилю доганяє (О. Довженко).